

Law for the living environment

REBALANCE
DEMOCRACY
& CAPITALISM

BR2Я Global Business and Human Rights
Scholars Association

Teach
BHR | Teaching
BUSINESS AND HUMAN RIGHTS
Forum
.org

Сприяння верховенству права та відповідальній поведінці бізнесу в Центральній та Східній Європі: роздуми Йернея Летнара Черніча

Олена Уварова: Вітаю. Сьогодні у нас подкаст із Йернеєм Летнаром Чернічем, професором прав людини та конституційного права Європейського юридичного факультету та факультету державних і європейських студій Нового університету Любляни, Словенія. Йерней, вітаю.

Йерней Летнар Черніч: Привіт. Дякую за запрошення. Для мене велика честь бути тут на цьому подкасті та спілкуватися з Вами, Олено.

Верховенство права, бізнес і питання прав людини

Олена Уварова: Дякую. І насправді Ви – ідеальний гість для цього подкасту, тому що я знаю Вас як експерта з бізнесу та прав людини, а також як експерта з питань верховенства права. Ви опублікували цю чудову книгу «Вплив європейських інституцій на верховенство права та демократію в Словенії та за її межами» у 2020 році. Крім того, ми поділимося з нашими слухачами посиланням на масштабне дослідження, регіональне дослідження бізнесу та прав людини в Східній та Центральній Європі та Центральній Азії. Це була Ваша ідея включити компонент про середовище верховенства права в регіоні та про те, як це впливає на корпоративних учасників. Отже, моє перше запитання до Вас: яка ситуація в регіоні щодо верховенства права, і чому важливо обговорювати питання бізнесу та прав людини?

Йерней Летнар Черніч: Так, верховенство права – це принцип, який є основою будь-якої соціал-демократії, будь-якої демократії, заснованої на праві. По суті, це

Funded by
the European Union

означає, що влада держави, і не тільки держави, але й недержавних акторів, таких як підприємства та корпорації, має бути обмежена. Отже, верховенство права – це обмеження, тримання в рамках потенційного свавілля в діях уряду, а також бізнесу. Звичайно, концепція верховенства права, принцип верховенства права, має багато спільного з поточною ситуацією в Центральній і Східній Європі, але також і за межами європейського континенту, тому що йдеться про владу та як ми обмежуємо владу та бізнес. Права людини значною мірою стосуються обмеження влади. Як відомо слухачам, це в основному про зобов'язання та про те, як переконатися, що бізнес веде свою діяльність відповідально.

Таким чином, у Центральній та Східній Європі верховенство права за останнє десятиліття було чимось новим, що прийшло із падінням залізної завіси та демократизацією. Верховенство права не було принципом, якого дотримувалися уряди та бізнес. Йшлося більше про верховенство закону. Усі держави, особливо Східної Європи, мали конституції, правила та закони. Але ці закони, часто вони приймалися та адаптувалися до інтересів правлячих еліт, які водночас були дуже пов'язані з бізнес-середовищем. Ми знаємо, що до падіння залізної завіси багато економік у Східній Європі були дуже пов'язані з державою. В економіці була велика присутність держави. Тому після падіння залізної завіси верховенство права стало важливим. Але, звичайно, дуже важко перевести це з паперу в дію. Зробити це за пару десятиліть практично неможливо. І тому країни Центральної та Східної Європи борються з впровадженням верховенства права не лише в уряді, а й у бізнес-секторах. У Східній Європі те, як компанії вели бізнес, було дещо іншим, ніж у більш стабільному середовищі. І одна з причин, чому було інакше, полягає в тому, що інституції не надто міцні. Ви знаєте, такі інституції, як судова чи виконавча чи законодавча гілки влади, не дуже сильні. Існує також величезна присутність корупції, кумівства чи приватних інтересів.

Україна, мабуть, яскравий приклад. І, звичайно, Ви знаєте, набагато краще, ніж я, ситуацію в Україні, де багато впливових бізнесменів, олігархів, коли вони отримали досить велику владу в бізнес-секторі, а потім почали балотуватися на виборні посади або підтримували інших осіб, які балотувалися на виборні посади. Отже, Ви знаєте, що в Центральній і Східній Європі верховенство права дуже пов'язане з бізнесом і правами людини, тому що все залежить від влади. Йдеться про те, як бізнес може захопити владу чи як політики можуть захопити владу. І, на жаль, у вас є багато таких політиків, і бізнесмени дуже згуртовані у використанні влади не для суспільного блага, не для суспільних інтересів, а для своїх приватних інтересів.

А це, у свою чергу, призвело до багатьох порушень, пов'язаних з бізнесом, починаючи від порушень громадянських і політичних прав і закінчуючи

соціально-економічними порушеннями, пов'язаними з бізнесом. Ось чому верховенство права є таким важливим, і саме тому я завжди нагадую про це, коли ми говоримо про бізнес і права людини, тому що, зрештою, і бізнес, і права людини, і верховенство права стосуються обмеження влади тих, хто має дуже велику владу в суспільстві.

Верховенство права, прозорість і підзвітність корпоративних акторів у Центральній та Східній Європі

Олена Уварова: Згодна з Вами. І, звичайно, це може бути спрощення. Але якщо я запитаю Вас, які мають бути рушії позитивних змін, тому що Ви згадали про Україну і знаєте, що багато-багато років намагалися впроваджувати різні реформи, включно з антикорупційною та судовою. Але, на жаль, ми все ще є свідками негативної практики. Отже, в усьому українському суспільстві і, я вірю, в інших суспільствах нашого регіону, люди думають так само. Що потрібно зробити, щоб змінити цю ситуацію?

Йерней Летнар Черніч: Я маю на увазі, що першим кроком було б дотримання основних вимог верховенства права. І одним із базових компонентів є рівний захист перед законом, щоб кожна особа, як юридична, так і фізична, мала однакове ставлення перед законом. І по-друге, звісно, прозорість, зробити все, що роблять установи, дуже прозорим. І, звичайно, ви можете вимагати цього від державних і громадських установ. І коли інституції ЄС приходять до Центральної і Східної Європи, вони завжди говорять про прозорість. Але набагато складніше це зробити, реалізувати на практиці. Існує великий спротив у середовищах, які вели бізнес по-старому, тобто таємно, тому що прозорість також зумовлює підзвітність, що також є третім кроком. Притягнути до відповідальності за порушення, як у бізнесі, так і в державних і громадських установах. А щоб це сталося, ви повинні мати дуже сильні судові інституції. Під сильними я маю на увазі справедливі, незалежні, неупереджені державні інституції, які не піддаються впливу політики, а також внутрішньому тиску.

Я вважаю, що в Центральній і Східній Європі також існує багато внутрішнього тиску на незалежність з боку вищих рівнів судової системи. Я думаю, що проти України навіть є рішення Європейського суду з прав людини. Це справа кілька років тому під назвою Волков проти України.

Олена Уварова: Так, так ...

Йерней Летнар Черніч: Порушення внутрішньої незалежності, стаття 6.1 Європейської конвенції. Так, прозорість, підзвітність і рівний захист. Але також навчання людей, які працюють у цих установах, які працюють у бізнес-секторі, було однією з найбільших перешкод у нашому регіоні. Ми всі за те, щоб стандарти верховенства права транслювалися в Україні, Словенії, Хорватії, інших країнах. Але проблема полягає в тому, як їх реалізувати, як переконатися, що люди, тобто всі ми, дотримуємося цих стандартів. Тому що ці нормативні стандарти відповідають дуже вкоріненим цінностям, традиціям і культурам наших країн, які розвивалися і формувалися протягом багатьох десятиліть. Отже, дуже важко змінити це за одну ніч або навіть за два-три десятиліття. Ми все ще бачимо стільки проблем, багато прикладів із Центральної та Східної Європи демонструють це, очевидні приклади з Угорщини, Польщі, нещодавно з Болгарії, також Словенії, Румунії, а також з колишніх радянських країн. Прикладів багато. Є розбіжності щодо основних заборон, таких як конфлікт інтересів, заборона конфлікту інтересів.

Зокрема, у сфері бізнесу та прав людини існує багато конфліктів інтересів між бізнесом і державою, державними акторами в наших країнах. Те, що я помітив, це те, що немає консенсусного засудження, коли щось подібне відбувається, навіть нещодавно в Словенії ми мали приклад одного випадку, коли компанія виграла тендер, і цю компанію очолює чоловік, який є членом сім'ї або в родинних стосунках із заступником міністра міністерства, яке присудило тендер. Тому дуже очевидні випадки, коли є конфлікт інтересів. Але навіть там немає єдиної думки щодо засудження подібних порушень. А коли порушень немає, то, звичайно, все дозволено. Все йде, і влада переважає над законом, над правилами і так далі.

Відповідальна бізнес-поведінка в складних умовах

Олена Уварова: Так, дякую за цю відповідь. І я маю сказати, що Ваш віце-прем'єр-міністр просто не такий хитрий, як віце-міністри в пострадянських республіках, тому що вони просто формально уникають цих кореляцій. Тому для них це взагалі не проблема. Так, але у мене є певні ділеми, зокрема, коли ми спілкуємося з різними компаніями в пострадянському регіоні, вони говорять нам, що ми не можемо стати прикладом відповідального ведення бізнесу, тому що ми працюємо в такому середовищі. І не можна чекати від нас відповідальної

поведінки, коли держава фактично не демонструє відповідальної поведінки як такої. А в деяких випадках я навіть не знаю, що ми можемо їм відповісти. Оскільки це правда, вони мають такий сильний тиск з боку деяких державних органів, вони діють у дуже несправедливому та непередбачуваному середовищі. Що Ви можете відповісти цим компаніям? Я знаю, що це непросте питання.

Йерней Летнар Черніч: Верховенство права є базовим принципом. І кожна компанія, яка працює в будь-якій правовій системі в усьому світі, повинна відповідати основним конституційним і законодавчим вимогам. Не повинно бути з цього приводу ні дискусій, ні компромісів. Є законодавча норма, є закон, компанії повинні його виконувати. Інша справа, коли уряд має певну позицію чи певну геостратегічну позицію чи певну, можливо, охоплену конфліктом територію, тоді, звичайно, від компаній важко очікувати відповідального ведення бізнесу. І тут виникає дилема. Я нещодавно був у Вірменії, в Єревані, і Вірменія є прикладом такої країни, через її географічне положення, яке не є вдалим з геостратегічної точки зору, багато проблем з різними сусідами. Звичайно, одне з питань полягає в тому, як генерувати економічне зростання та інвестиції. І оскільки агресія проти України почалася з боку Російської Федерації в лютому минулого року, звісно, вірменський уряд, а також вірменська економіка, вони скористалися цією можливістю. І, наприклад, якщо ви подивитеся на дані щодо Вірменії, економіки Вірменії за останній рік, 2022, ви побачите, що там досить вражаюче економічне зростання, приблизно на 10%. І більша частина цього економічного зростання відбувається не через якийсь новий фантастичний продукт, який був знайдений або вироблений у Вірменії, а завдяки так званому паралельному, знаєте, імпорту та експорту.

Ви знаєте, Вірменія є країною, де багато компаній імпортують продукцію з ЄС або експортують продукцію до ЄС, а потім реімпортують і реекспортують її до Російської Федерації. І звичайно, якби Ви запитали, а я спілкувався з деякими компаніями там, вони б не згадали про жодні проблеми чи будь-які перешкоди чи будь-які ділеми щодо відповідального ведення бізнесу, маючи бізнес також з державними компаніями з Російської Федерації, які беруть участь в агресії щодо України. Деякі з них мають власні приватні армії. Вони не бачать жодної ділеми чи будь-якого ризику для прав людини, пов'язаного з бізнесом.

І тим більше їх підтримує уряд, тому що уряд хоче інвестицій, зростання, робочих місць і так далі. І за таких обставин, звісно, важко переконати компанії, які працюють на Кавказі чи в Центральній Азії, які за останні півтора року збільшили свої прибутки чи інвестиції, відмовитися від цієї бізнес-можливості.

І, звичайно, переконати їх дуже важко. Але я вважаю, що навіть у такому середовищі компанії повинні усвідомлювати ризики, з якими вони стикаються. І я вважаю, що вони повинні не просто слідувати тому, що говорить уряд, що каже виконавча влада, що треба мати добрі стосунки з тією чи іншою стороною у війні, але вони повинні дотримуватися певних стандартів бізнесу і прав людини. Вони мають дотримуватись керівництва ПРООН щодо поглибленої належної обачності у сфері прав людини в районах, уражених конфліктом. Тому Олена, я б не сказав, що це переконливе виправдання. Якщо уряд скаже, що ризик для бізнесу та прав людини не є нашою проблемою, наша турбота – це люди, зростання, інвестиції та робочі місця, я б не погодився, що це переконливо з точки зору бізнесу, прав людини та верховенства права. Тому що верховенство права, певним чином, також включає бізнес і права людини. Зокрема, коли ми говоримо про широку концепцію верховенства права, я б стверджував, що вона також включає регулювання бізнесу та прав людини. Тому такі аргументи, які ми часто бачимо від деяких компаній у деяких країнах за останні півтора року, так, я не вважаю дуже переконливими.

Олена Уварова: Так, погоджуюсь. Але, звісно, ми бачимо, і, напевно, особливо це видно, коли ситуація дуже складна в економічній сфері, що на перше місце виходять інвестиції, а потім все інше, тому це справді проблема. Проблема, як це збалансувати. І через соціальні очікування, оскільки система бізнесу та прав людини з самого початку базується на цій ідеї соціальних очікувань. Але ми бачимо, що в наших суспільствах соціальні очікування здебільшого стосуються інвестицій та економічного зростання, а не реальних прав людини та відповідального ведення бізнесу, на жаль. Тому, ймовірно, нам потрібно змінити соціальні очікування.

Йерней Летнар Черніч: Саме так.

Дилема олігархічних компаній: роздуми про підзвітність та права людини

Олена Уварова: Ще одна моя дилема, і я маю сказати, що я вже запитувала про це деяких моїх гостей, але, напевно, Ви – той, кому треба адресувати це питання. Дилема щодо олігархічних компаній. У нас є деякі компанії, які дуже негативно вплинули на нашу правову та політичну системи. І ці компанії все ще на ринку, і

Funded by
the European Union

вони все ще досить успішні. І це, напевно, добре те, що вони навіть претендують на те, щоб бути борцями за бізнес і права людини. Вони мають ресурси для реалізації політики прав людини тощо. Але питання полягає в тому, чи варто нам просто дати їм шанс бути хорошими компаніями, чи ми повинні очікувати, що вони визнають своє минуле? Що Ви думаєте?

Йерней Летнар Черніч: Коли ми говоримо про компанії, якими керують олігархи чи магнати, або вони були засновані олігархами та магнатами, є сенс розрізняти ті компанії, які були засновані олігархами через процес приватизації на початку 1990-х років... і тими з них, зокрема в Російській Федерації, які були на початку 2000 року знову націоналізовані, держава взяла під контроль деякі з цих компаній, і тими з них або багатьма з них, які залишаються у приватній власності.

Коли ми говоримо про тих, хто зараз перебуває у державній власності, безсумнівно, держава має зобов'язання та відповідальність подавати приклад. Зобов'язання держави щодо державних компаній, заснованих або пов'язаних з олігархами, чи ні, більші, ніж у приватних компаній. Але коли ми говоримо про приватні компанії, засновані на олігархах і магнатах, я думаю, що зобов'язання цих компаній підпадають під корпоративну відповідальність поважати права людини відповідно до другого стовпа Керівних принципів дуже чітко. Власники цих компаній точно знають походження, а також те, як вони були створені, як відбувалися ці процеси. І я думаю, що вони мають, я б сказав, що вони мають зобов'язання пояснити, як вони створили ці компанії, оскільки одне з очікувань суспільства, як ми щойно сказали, полягає в тому, щоб люди були поінформовані про походження та те, як конкретні олігархи і магнати, не згадуючи тут жодних імен, виникли. Багато написано про, наприклад, російські чи українські олігархічні компанії. І стверджується, що їхнє походження, багато коментаторів у різних дослідженнях і книгах стверджують це, пов'язане з корупцією, через допомогу зацікавлених осіб, деякі з них також через використання колишньої чи фактичної допомоги спецслужб. Тож так, Ви маєте рацію, що їх походження в деяких аспектах ставить питання. Тому я думаю, що вони мають пояснити своє походження з точки зору бізнесу та прав людини. Чому з точки зору бізнесу та прав людини? Через те, як вони були створені, багато працівників, але не тільки працівники, зазнали шкоди, пов'язаної з бізнесом, порушень прав людини, пов'язаних з бізнесом, або через порушення громадянських і політичних прав, обмеження свободи об'єднання, ведення колективних переговорів, або звільнення з роботи, обмеження соціально-економічних прав найманих працівників або більших груп населення, що ускладнює людям зведення кінців з кінцями.

Але сьогодні, звісно, я вітав би, якби компанія, особливо в Центральній і Східній Європі, дуже сумлінно дотримувалася б стандартів бізнесу та прав людини. Я б вітав це. Але, звісно, як Ви знаєте, Олено, зараз у Східній Європі – і одна зі статей спеціального випуску Business and Human Rights Journal буде присвячена цьому питанню в контексті Росії – ті компанії, які беруть до уваги бізнес і права людини, дуже рідко виходять за рамки риторичних зобов'язань. Вони дуже рідко оцінюють вплив своєї діяльності на права людини та боротьбу з корупцією тощо. Отже, щоб відповісти на Ваше запитання, я б сказав, що всі компанії мають дуже чітко та прозоро розуміти своє походження, якщо вони хочуть бути легітимним і надійним учасником дискусії про бізнес та права людини. Якщо вони хочуть переконливо боротися з критиками, дотримуватися стандартів з бізнесу та прав людини, у тому числі через тиск ззовні, і якщо їхні зобов'язання не є лише риторичними. Тож так, вони повинні починати з нуля, щоб їх сприймали серйозно.

Олена Уварова: Велике спасибі. Насправді я почула саме те, що хотіла почути. Отже, дякую за цю відповідь і дякую за цю чудову розмову. Мені вона дуже сподобалась.

Йерней Летнар Черніч: Дуже дякую, Олена, за запрошення. Всього найкращого.

